

Гордана Ђерић

ЧИЈИ ЈЕ ПИШЧЕВ ГЛАС: УПИТНИК ЗА ПРЕВОДИОЦЕ

*Ради, ради, њиши, њиши докле можеш, докле јод ње њвоја муза
буде носила. То је најбољи ѡркач, најбоља кочија за човека.
Замор од живоѡа нам не ѡриѡиска рамена док сѡварамо.*
Гистав Флобер

(Из Писма Алфреду ле Поаѡвену, септембра 1845,
у преводу Милана Предића)

Постоји ли приступ превођењу који није тематизован,
страна овог посла која теоријски није обрађивана?

Има ли важних питања за струку која се заобилазе,
прећуткују?

Друштвени контекст превођења

Која је сврха превођења? Можемо ли у историјској
перспективи уочити разлике у циљевима и сврси пре-
вођења?

Све више се Ваша професија разматра у светлу про-
цеса који доводе до системских друштвених промена;
улога преводаца у њима је, наводно, неупоредива. Да

ли сте свесни значаја професије у друштвеној историји? Или у историји идеја и културној размени?

Превођење може бити згодна стратегија избегавања баналности свакодневице, за оне који одаберу ту професију, али оно никада није било само себи циљ нити је предузимано ради добробити преводаца. Шта је „мисија преводаштва“, ако постоји?

Може ли се та „мисија“ разумети као стално превазилажење граница сопственог језика и отварања према новим видицима и знањима, или би подразумевала и нешто више од тога? Шта?

Резултати Вашег рада су јавни и далекосежни, у смислу да ће књиге које сте превели трајати колико и српски језик. Размишљате ли о свом послу на тај начин?

Зашто се теоријска и практична питања превођења оштро одвајају? Да ли је оправдано очекивати од преводиоца („практичара“) да, с обзиром на рокове и оно што му је пред носом, размишља и о феноменолошким последицама превођења по ширу језичку заједницу или о значају и одговорности професије у историјској перспективи?

Зар преводиоци нису најпозванији да говоре о свом послу из свих перспектива?

Савремена тематизација превођења напушта полако филолошку и књижевну раван и сели се у поље културне/друштвене промене и утицаја на циљну језичку заједницу; говори се и о негативној моћи превођења. Поједине школе мишљења, нарочито у оквирима постколонијалних студија, превођење сматрају праксом колонизовања циљног језика језиком и културом изворника. Јесте ли некада помислили да дело које преводите може имати негативан утицај на српску културу – да је у функцији поробљавања?

Које би то биле књиге које (имају снагу да) „преводе жедне преко воде“ – разграђују једну културу или је потчињавају некој моћнијој?

Је ли оправдан страх од „негативног утицаја“ културе изворника на циљну културу уколико је ова последња самоуверена?

Ко (изузев издавача и преводилаца) одлучује о томе шта ће се преводити?

Какав је утицај „мрежа“ појединих организација и институција?

Да ли би упоредна анализа преведених дела између двеју књижевности (двеју држава – Србије и Норвешке, Србије и Бугарске, Србије и Грчке итд.) указала на хијерархије и „односе моћи“ тих држава, на њихов не само економски него и „симболички капитал“?

Очекивано би било да постоји каква-таква равнотежа у књижевној размени међу државама. На који начин би она могла да буде захтевана, успостављена?

Који су критеријуми пресудни у избору књига које ће се преводити – књижевни или, најшире схваћени, некњижевни критеријуми? Молим Вас да образложите „некњижевне критеријуме“, шта они подразумевају, на шта се односе?

Можемо ли говорити о политици или политикама превођења, и о чему говоримо у том случају?

Будући да је превођење много више од преноса значења из изворног у циљни језик, размишљате ли и о могућим политичким импликацијама садржаја дела чије превођење прихватате?

Ако се превод може сматрати једним од могућих начина да се смисао изворника пренесе у други културни код, оправдава ли таква перспектива праксу превођења јапанских и кинеских писаца са енглеског на српски?

Да ли је превођење у функцији превазилажења удаљености међу културама, у функцији уједначавања

култура или је функција превођења чување и наглашавање постојећих културних разлика?

Јесте ли с наступом владавине „политичке коректности“ почели да обраћате пажњу и на ту тенденцију, у смислу одабира речи независно од изворника? (На пример, да ли ћете слепог назвати слабовидим, лаж заобилажењем истине, проблем изазовом?)

Закон о родно сензитивном језику не би био могућ без преводаца и њиховог примарног рада на преузимању дате терминологије. Шта мислите о овом закону, држите ли га се?

Да ли га је могуће дословно примењивати?

Зашто се о утицајима преводне литературе на савремени језик и друштво не расправља?

Какав је Ваш став о некритичком преузимању речи из енглеског?

Утисак је да се употребом неразумљивих израза у јавном језику неретко скрива празнина садржаја. Служи ли јавности такав говор изван политичке (и/или професионалне) легитимације и „позе“ говорника? Која би још могла да буде његова сврха?

У којој су мери за стање у јавном језику одговорни и преводиоци? Како би могли да допринесу да језик, будући у сталној промени, буде бољи?

Је ли с језиком промењено и осећање позива у овом веку?

О вредновању преводачког посла О одговорности преводиоца

Ако је књижевни рад све више у сенци других културних догађаја, или културних уживања, шта можемо рећи о преводачком раду?

Има ли правде у вредновању преводилачког посла? Професија је неупоредиво важна у културној размени и развоју друштва, а утисак је да је на маргинама.

Јесте ли Ви у миру са статусом професије којом се (између осталог) бавите? Чини ли Вам се несразмерном уложеном труду мера којом се процењује Ваш рад?

Ко је одговоран, на кога да „циљамо“? (Проблем је комплекснији, дуготрајнији, можда вреди почети неким образложењима.)

Како променити хијерархије које су успоставили медији, издавачи и оглашивачи, према којима су преводиоци најчешће непостојећа категорија – невидљиви, неважни људи? Наиме, тражећи на интернету имена преводилаца одређених књига, по правилу сам налазила све (тривијалности) о тим књигама – формат, врсту повеза, годину издања, цену, доступност у књижарама, али не и име особе која ју је „породила“ на српском језику, без које не би било те књиге ни у једном формату и повезу.

Ко би могао да буде савезник преводиоцима у промени дуготрајне „нормалности“ која или негира Ваш рад или га потцењује?

Сведочимо усавршавању програма за превођење; да ли технолошки алати постају Ваши конкуренти? Узимају ли Вам посао? Колико помажу или одмажу? Шта они још увек не могу што Ви можете?

Можете ли да замислите свет у коме је преводилачка професија непотребна?

Делите ли став да би дело, у изворнику или преводу, свеједно, требало да буде присутније у јавном дискурсу од својих твораца?

Да ли је недостатак интерпретације и развијене критике очигледан проблем културне заједнице у последњих двадесет година, који поништава дела и урушава заједницу? У светлу претпоставке да опстанак заједнице,

као и опстанак стваралаштва, непосредно зависи од тумачења и критике, видите ли начин за излазак из данашње ситуације?

Може ли се наша културна заједница у дословном смислу сматрати заједницом!? Има ли нечега извештаченог у овој формулацији, што указује и на несигурне основе успостављених хијерархија у последњим деценијама?

Стиче се утисак да се јавност и не занима за књижевност уколико аутор није политички профилисан – ако није део „мреже“ која га увећава – и да је дело у другом плану у односу на медијски конструисан лик свог аутора. (Отуда можда и све више књига са фотографијом аутора на корици.) Шта преводиоци могу да учине како би биле разграђене некњижевне хијерархије у књижевности и како би дело, а не медијски обликован лик писца, било средиште медијске и читалачке пажње?

Зар не би и преводаца требало да дели успех писца? Он му је дао израз и глас у овом језику.

Нису ли преводиоци „двојници“ писаца, њихова домаћа верзија, будући да изворну нисмо у стању да читамо?

Преводилац, између осталог, омогућује живот делу изван примарних језичких граница дела. Завређује ли тиме коауторски статус?

Јесу ли изворник и превод два различита дела?

Када овдашњи писац (покушава да) опонаша писца с немачког говорног подручја, на пример, копира ли он тог писца или његовог српског преводиоца?

Да ли је умесно очекивати од преводиоца и да промовише дело које је превео?

Јесу ли преводиоци одговорни/заслужни за рецепцију дела у циљном језику?

Може ли се одговорност за неуспех и слабу читаност књиге приписати преводиоцу?

Има ли примера да су поједини писци овде слабо примљени између осталог и због тога што немају одговарајући превод?

Још нешто о позицији и мало о личности и избору професије

О важности нејоверења у сопствено знање

О слободама и ојраничењима јосла

У доба када су штампа, телевизије и друштвене мреже учионице заглупљивања, јесу ли писање и превођење књижевних дела, тим више, избори у које вреди уложити највећи део времена који нам је дат?

Преводиоца (као и писца) одликује такозвана одвојеност од света. Проистиче ли та позиција „природно“ из услова и потреба самог посла или из специфичног погледа (писца и преводиоца) на свет?

Радни простор преводиоца (бар оног традиционалног, који се још није „дигитализовао“) неретко личи на кулу од речника, у коме су тешке књиге у функцији својеврсног обезбеђења. Није ли, између осталог, несигурност и висок степен сумње у сопствено знање одлика поузданог, искусног преводиоца? Како се он још препознаје?

Ако дело говори готово све о свом творцу, може ли се нешто слично тврдити и за превод и преводиоца?

Преводите фикцију која је и моћан изговор, заклон под којим се може (скоро) све рећи. Јесте ли свесни да делите ретку нишу у којој привиди слобода и истине још увек могу бити привлачни, чак доступни?

Позиција преводиоца је дискретна полусенка, најзглед идеална позиција (ако се сложимо да је јавна изложеност у овом веку и вулгарна и нехумана). Дотичу ли

преводиоца савремени догађаји, токови, промене државних оквира или власти, мења ли се његова позиција са променама контекста и на који начин? Утиче ли ишта спољашње на преводачки рад, и како?

Шта управља животом преводиоца, шта га структурише?

Какву улогу у животу („слободно“) преводиоца игра несталност његовог посла, у смислу неизвесности будућег ангажовања?

Како изгледа „поподне преводиоца/писца“?

Ако се писац изолира да би радио, ако пише и по цену „мира у кући“ и „хармоничне породице“, коју цену преводац плаћа?

И шта је његова награда?

Постоје ли предрасуде о преводачком послу или општа места на која бисте желели да укажете? Неистине или „позе“ којима и сами преводиоци доприносе? (Има-те привилегију да слободно организујете своје време, на пример, да радите када имате воље за радом, што се из перспективе запослених може разумети као трајни одмор.)

Схватимо ли превођење као споразумевање или усаглашавање двају различитих језика, преводац би био „само“ средство, преносник. Да ли је у преносу значења из једног језика у други више реч о писцу и преводиоцу, или о односу двају језика у коме је суштинско оно што се може превести са језика на језик? Ово питање је у вези и са схватањем превођења као борбе пре свега са сопственим језиком који нам „поклања“ или „ускрађује“ одговарајући израз.

У послу с речима, њиховим значењима и могућим комбинацијама има много више од онога што се може наћи у речницима, граматички и правопису, или у добром знању једног и другог језика, којима „преводац служи“. Занима ме феномен везан за решења значења

захтевних формулација, која, када дођу, дођу попут открића или помоћи којима не знамо извор. Постоји ли тајна у језику врхунског писца, у уметности уопште, која позива мисао преводиоца на софистицираније активности, на когнитивне операције којих преводац и није свестан или не може рационално да их објасни? (Не бих да западам у необјашњиво, али утисак је да и ту, као и у процесу писања, мора бити „непознатих извора знања“ и „невидљивих помагача“ у отварању перспектива којих нисмо били свесни.)

Није ли проналазак одговарајућег израза преводиоцу највећа награда?

И занат, и уметност, и „служење двају господара“, и слобода

Можемо ли се сложити да је и превођење уметност писања? (У основи је одабир и слагање речи, тражење „праве“ речи, као у књижевности.) Шта недостаје таквом одређењу или оно, напротив, пати од вишка читавања?

Ако људе који пишу и преводе одликује склоност према језику и књижевности, претерујемо ли када их доводимо у блиску везу? Или поједностављујемо и један и други посао?

Сложимо ли се да постоји тесна веза између преводачког и књижевног посла, занима ме унутарњи основ или „нагон“ превођења. Претпостављам, можда неосновано, постојање порива изражавања (или репродуковања) и да није реч само о занату који се, разумљиво, мора савладати.

Није ли преводачка (и друштвена) дилема „занат или уметност“ лажна дилема? Стереотипна и излишна? За већину делатности, попут режије, компоновања и многих других, можемо исто рећи – да су и занат, и

уметност, и ропство, и слобода. Зашто се тако упорно само о превођењу говори у овом кључу?

Да ли је позадина дуготрајности и овог стереотипа у „играма моћи“?

Вештина претакања значења из једног језика у други, и смисаоног подражавања, умногоме подсећа на кување с поверењем у сопствени укус: резултати су, неретко, изврсна дела/јела. Како објаснити такве резултате у светлу „самоукости“ преводаца, преводаца без формалног филолошког образовања?

Отуда и мистерија коју би требало разјаснити – не постоје школе превођења, изнимне су критике и анализе превода, па ипак не оскудевамо у добрим преводиоцима.

У једном писму Флобер каже: „Можда бих постао велики глумац да сам се бојжом вољом родио сиромашнији.“ Шта је Вас определило за преводачки посао – порив, случај, склоност језицима? (Напишите нешто о томе ако желите.)

Је ли реч најобухватније средство?

Знамо, отприлике, мада све теже, како се писац потврђује; нешто је нејасније када је преводац потврђен – можете ли то објаснити?

Јесте ли у миру са собом у погледу онога што сте / како сте (у)радили?

Чини се да је за посао преводиоца потребно самопоуздање, ако не и храброст. Има ли тренутака када помислите да неко дело заслужује бољег преводиоца од Вас?

Како одређујете сопствену меру? Или снагу?

Шта се преводом (не) може пренети?

Могу ли припитомљавање и одомаћење (текста) бити метафоре за процес превођења?

Шта преводилац чини када за формулације (на језику с кога преводи) нема одговарајућих израза у српском језику, или када мисао коју „хвата“ на језику изворника измиче превођењу?

Има ли језичких идиома који су Вам изгледали непреводиви, а које сте ипак исказали на српском језику, знајући да постоје и боља решења (али их нисте нашли)?

Шта радите када дослован превод делује неубудливо на српском језику? Експериментишете ли са ритмом, инверзијама, звучношћу?

Када је превод завршен?

У питањима књижевног превођења имамо посла и са осетљивошћу („мултисензорношћу“). Претвара ли се понекад преводилачки посао у опсесивно враћање, у агонију и несаницу, сличну оној која одликује писца? Флобер, опет Флобер, говори о „упорним проучавањима“, „дугим радовима“, о потреби и чежњи за њима! Препознајете ли се у тим речима, будући да је и преводилачки посао стрпљиво проучавање?

Превोђење, као и писање, износи на видело и једну другу, паралелну причу – ону о образовању самог преводиоца и ваљаности литературе на којој је стасавао. Јесте ли се осетили недовољно зрелим или необразованим у односу на неко дело, да ли сте одлагали или одбијали посао зато шта Вас је понуђено дело превазилазило у том тренутку?

Шта је изазов у овом послу?

Да ли сте икада помислили како је неко дело чисто написано / чисто преведено? Које је то дело, који превод, чији?

Шта би значило „чист“ превод?

Постоји ли нешто попут преводилачке конвенције, у смислу граница веродостојности које не би требало погазити? Шта би та „конвенција“ још подразумевала?

Када један превод бива превазиђен?

Мења ли се с протоком времена квалитет превода? Зашто су нам потребни нови преводи већ преведених књига?

Постоје области, поезија је једна од њих, које морају остати нејасне, „недоречене“. Има ли језик своја ограничења? Када она постају видљива?

Је ли могуће завршити превод, као што сваки посао има свој крај? На уму ми је контрастивна анализа превода, могућност да било када у будућности неко из знатижеље или стручне потребе подвргне Ваш рад оваквој анализи. Из те перспективе превођење личи на разговор у времену који се никад не завршава.

Треба ли да буду обавезна таква тумачења превода, јесу ли добродошла ?

О присуству преводиоца у делу

Хтео – не хтео, преводилац заврши у делу, утка се у њега.

Сме ли преводилац да се „види“, препознаје? Како одређујете меру сопствене видљивости у делу које преводите?

Може ли се говорити о стилу превођења?

Чему дајете предност – прецизности или лепоти?

Је ли лепо у језику истинито?

Верујете ли да се с временом стил преводиоца побољшава? Проналази ли и преводилац „сопствени пут“, попут писца?

Има ли преводилац онолико објективних начина изражавања колико и писац? Дели ли све његове слободе?

Да ли у процесу превођења мислите на аутора или преводите тако као да сте Ви писали ту књигу? Поисто-већујете ли се са аутором?

Утисак је да су ауторитети у сваком послу важни. Ко је (или шта је) за Вас ауторитет, до чијег суда Вам је стало?

И иначе су стрпљење, самоусавршавање и самопрегор важне личне особине. (Уживање у самопрегору!) Утиче ли и индивидуалност преводиоца (која би се рефлектовала у језичким слободама, звучности, особеном разумевању и обликовању идиома) на коначни облик превода?

У уметности, у књижевности можда понајвише, тражимо препознавање; што је оно потпуније, веће, чини нам се да је дело боље. Тражи ли преводаца, можда и несвесно, препознавање?

Погреша ли желећи да нађе код писца оно што сам мисли, осећа?

Може ли се говорити о односу поверења између преводиоца и писца? Ако кажете да верујете писцу чија дела преводите, шта садржи та „вера“, у шта сте сигурни?

Јесте ли превише „унутра“, „у послу“ (превођења), да бисте могли да уживате у делу као читалац?

Постаје ли, у неком тренутку, изворник неважан – поведете ли се за сопственим стилем?

Зашто је важан тренутак када у процесу превођења престанете да се враћате на изворник и речнике? Је ли време брушења сопственог стила, део само Ваш, оригиналан?

Колико пута ишчитавате преведени текст, враћате ли се на почетак или претходни пасус? Уображавам ли да је стално враћање и ишчитавање написаног једна од важнијих техника, заједничка и писању и превођењу?

И када читате, ако читате поново, да ли проверавате себе, то јест начин на који сте обавили посао – учинили га „питким“ на српском језику или се препустите делу, причи?

Можете ли уопште да читате књиге које сте превели?

Шта је одлучујуће у превођењу захтевне формулације – мелодија или „тон“ о коме се тако много говори у овом послу (за чију „тачност“ одговара искључиво преводац), прецизност значења или бар блискост са изворником, лепота израза, препознатљивост у локалном контексту, метафоричност или нешто сасвим друго? Како долазите до прихватљивог решења? Да ли је то увек исти пут, од чега зависи?

Наћи тон текста није саморазумљива формулација, њено значење не знају ни многи који преводе. Како бисмо лаику објаснили шта је тон текста или тон неког писца? И како знате да сте га пронашли?

Је ли превод увек компромис између различитих могућности – компромис у смислу резултата „преговарања“, које преводац углавном обавља сам са собом, речницима и другим преводима?

Преносите ли посао на друге активности? Да ли је размишљање о послу стално присутно – водите ли писца (то јест његов текст) на ручак, у шетњу, на спорт? Сине ли решење на необичном месту?

Успевате ли да „изађете“/„излазите“ из текста пре него што га завршите?

Претвара ли се превођење у зависност од посла?

Шта би данас био „преводиочев задатак“ (Бенјамин)?

Је ли преводац уистину „ослободилац“ ?

Да ли оцене о „високим, универзалним естетским донетима“ неког дела у овом веку имају исту снагу као у претходном?

Јесмо ли се ослободили наивности у односу на овакве формулације, узимајући у обзир њихову бројност?

Шта је вредно превођења?

Водите ли се сопственим укусом или препорукама текста?

Писац и Ви

Чини ли Вас добар писац бољим преводиоцем?

Има ли поетичког и идејног „сродства“ међу вама?

Постаје ли пишево/нараторово ја и Ваше ја?

Да ли изванредан стил аутора може да открије само човек од заната, који је и сам добар стилиста?

Мислите ли да знате све о писцу чија дела преводите, изненади ли Вас?

Олакшава ли континуирано превођење једног писца рад на његовој новој књизи?

Да ли Вас је нечим задужио? Неком крилатицом, појмом или осећањем?

Волите ли писца чија дела преводите?

Јесу ли преводи његових дела утицали на Ваше професионално самопоуздање?

Разликује ли се његов јавни лик од онога како га Ви доживљавате? Шта се о њему (не) може знати?

Прилазите ли студиозно свом писцу, у смислу да имате потребу да откријете све његове алузије, референце?

Шта Вам је дао писац (чија дела преводите) што и (не)свесно преносите на своје окружење, било професионално, било свакодневно?

Осећате ли узбуђење (и/или одговорност) што се у овој језичкој заједници први (или међу првима) упознајете са његовим делом, што га баш Ви откривате?

Покреће ли Вас импулс или нешто рационално при одабиру дела које ћете превести? На основу чега се одређујете, шта бива пресудно?

Какву улогу у томе има новац? Да ли бисте превели неко дело и када Вам превод не би био плаћен? Које је то дело?

Шта Вам је превођење донело изван раскоши основног? Изван егзистенцијалне раскоши основног?

Уколико би била установљена награда за најбољи превод на српски у овом веку, које бисте дело и прево-диоца кандидовали?

Хвала Вам на стрпљењу!